

Sándor Zoltán
Önvizsgálat

Önvizsgálat-gyakorlat

A közelmúltban az egyik magyarországi folyóirat szerkesztője felkért naplórásra. A válaszadás kényszere késztetett arra, hogy elgondolkozzam a naplóról, ugyanis annak ellenére, hogy rendkívül izgalmasnak ítélem meg az élet menet közben történő dokumentálását, van némi fenntartásom a naplórással mint cselekvéssel, és a naplóval mint műfajjal szemben.

Mit jegyez fel naplójában az ember? Terveit, bánatát, merengéseit, efemer gondjait? Véleményét a körülötte lévő világról: szeretteiről, barátairól, munkatársairól, hétköznapi történésekről? Teljesen őszintén, a kompromittáló mozzanatok elhallgatása nélkül?! És vajon mi céllal teszi mindezt? Hogy ne felejtse el, és egyszer évek múltán, amikor fellapozza naplóját, szembesülhessen évekkal korábbi feljegyzésével valamelyik közeli ismerőséről, akitől közben valamilyen oknál fogva eltávolodott? Vagy hogy egyszer majd felgöngyölíthesse kudarcélményének keletkezéstörténetét? Esetleg hogy nyomon követhesse nézeteinek az évek során történő átalakulását? Mire lesz jó mindez?

Vagy naplóját a nyilvánosságnak szánja? Felkérés esetében csakis megjelenésre készül a szöveg. És ha már az ember írás közben tudja, hogy lejegyzett gondolatait mások is olvasni fogják, vajon mekkora mértékben fog kitárulkozni? Nem a lejegyzett gondolatok őszinteségét kérdőjelezem meg, sokkal inkább azt, hogy vajon a lejegyzettek foglalkoztatják-e a leginkább a naplórót, vagy esetleg valami más, amiről jobbnak látja inkább hallgatni. Vagy azért, mert nem szeretné, hogy nyilvánosságra kerüljön véleménye egyes eseményről, jelenségről vagy személyről, vagy pedig azért hallgatja el az őt foglalkoztató kérdéseket, mert úgy ítéli meg, hogy senkire sem tartoznak magánjellegű tépelődései, titkai és vágyai.

Utóbbi esetben teljesen igaz van, csakhogya amellet, hogy időszerű eseményekre reagál, a napló legfőbb ismérve a teljes őszinteség kellene hogy legyen. Az efféle irodalmi álnaplóban azonban csakis olyan személyes témáról érdemes írni, amely túlmutat a szerző intim szféráján és mások számára is érdekes lehet, vagy pedig a szerzőnek a világról és bizonyos közéleti jelenségekről alkotott véleményét tartalmazza, olvasmány- és filmélményeit éli tovább. Következésképpen az ilyen naplóból többnyire az olvasható ki, hogy a szerző sohasem ujjong vagy bosszankodik focicsapata eredményén, sohasem csigázza fel az utcán szembejövő szőke csípőri-

szálása, őt mindig és mindenkor csakis az úgynevezett súlyos témák foglalkoztatják, mint például a migránsválság kezelése vagy a médiahelyzet megítélésének kérdése.

Töprengő alkat esetében az efféle napló nagymértékben feleslegessé teszi a kritika-, az esszé- és a jegyzetírást, hiszen az ember meglátásait a világról mind beleírhatja ebbe az eszményi határműfajba, mi több, talán még a prózaötleteit is belegyúrhatja eme szövegtengerbe, különösen akkor, ha a cselekményszegény esszéprózát részesíti előnyben. Fekete J. József egy helyen a következőt írja: „...meggyőződése, hogy a jövő műfaja a naplónak egy különleges változata lesz, nem valami irodalmi napló, hanem egy olyan szöveg, amely szerves kapcsolatot teremt az író személyes tapasztalata, olvasmányélményei és fikciója között. Olyan mű, amely szinte születése állapotában képes megragadni a szerző gondolatait, feltárván ezáltal gondolkodásának módját, érdeklődésének körét, világlátásának milyenségét, nem választván külön a nagy művészetet a múlandó élettől, a szerző levelezését, naplóját a regényeitől vagy éppen verseitől.”

Beszélhetünk tehát egy külön irodalmi műfajról, amit az egyszerűség kedvéért naplónak hívunk, s ami az utóbbi években igen közkedvelt lett írói körökben. Mindebből kifolyólag felmerül a kérdés, hogy az ilyen napló hol foglal helyet egy író életművében. Irodalomtörténeti szempontból megkérdőjelezhetetlen értékük ellenére ugyanis vitatható, hogy az úgynevezett klasszikus naplók – akárcsak a levelek és egyéb (ön)életrajzi ihletésű írások – a szerzői életmű részét képezik-e vagy sem. A felsorolt (ön)vallomásos műfajok szigorú értelemben az irodalmon kívül helyezkednek el. Elsődleges rendeltetésük szerint a velünk történt és körülöttünk zajló események leírását, a hozzájuk fűződő értelmezésünket és a világról alkotott véleményünket tartalmazzák. Ilyen tekintetben a naplók sokkal közelebb állnak az élethez mint a művészethez, csak hogy, mint látjuk, a kettő nem feltétlenül zárja ki egymást. Írók esetében ez fokozottan érvényes. Az író többnyire akkor is alkot, amikor naplót ír: az események özőnében valamire kifejezett hangsúlyt fektet, másvalamit elhallgat, bizonyos dolgoknak pedig eltúlozza a jelentőségét. Művészi szándékkal vagy anélkül, de mindenképpen stilizálja lejegyzett gondolatait, aminek következtében műalkotásként (is) értelmezhetjük az ily módon létrejött szöveget. Mindez hatványozottan érvényes az eleve megjelentetési szándékkal íródó műre.

A felsorolt sajátosságok ellenére minden igaz naplónak van egy közös vonása: szülessen akár a kitárulkozás szándékával, akár a mesterséges emlékezet megteremtésének igényével, a napló mindig írójának a lelki-világát tükrözi. Függetlenül attól, hogy a szépirodalom eszközeivel vagy pusztán dokumentáló szándékkal jegyzi le a maga körüli történéseket, a naplóíró mindig önvizsgálatot gyakorol: akkor is, amikor arról dönt, hogy mit jegyez le és mit nem az őt foglalkoztató kérdések közül, és akkor is, amikor ebbéli dilemmáit osztja meg potenciális olvasóival.

Az utolsó vonat hazafelé

Napok óta Pat Metheny-albumokat hallgatok. *Bright Size Life. Letter From Home. American Garage. We Live Here. Speaking of Now. Watercolors. Secret Story. First Circle. Travels. Still Life (Talking)*. És így tovább. Magával ragad a hol tompán, hol élesen szóló gitár és a hangszerként használt hangok különleges elegye. Elringat. Emlékeket ébreszt. Rég elfelejtett történeteket idéz fel. Sosem látott világokba kalauzol. Amint felcsendül a vonat zakatolását utánzó dobpergés és a fátyolos gitárszóló a *Last Train Home* című szerzeményben, azonnal világot váltok. Utazom. Időben. Térben. Képzületben.

Eszembe jut a Nagybecskerekéről Miloševo felé döcögő sínbuszon megbámult öltönyös férfi, aki csupasz lábán simicipőt viselt. Ölében egy cipődobozt tartott, amelyben csibék csiripeltek. Tudom, nagyon szívesen megsimogattam, vagy legalább megnéztem volna őket, de eszembe sem jutott megkérni utastársamat, hogy emelje fel a doboz tetejét. Lábaimat lóbázva figyeltem a szemben ülő fiatalembert, és koromat meghazudtoló beleéléssel azon töprengtem, vajon nem törí-e a lábát a cipő.

A következő képkockán már Debellácsra utazom. Látom a vonatra felszállni a kovačicai tót asszonyokat, akik számomra nagyon dallamos nyelven csevegnek egymás közt. Piacra mennek Pancsovára. Mindegyiknél hatalmas batyu, kosár teli portékával. Túró, tojás, virág. És mindegyiken megszámlálhatatlan kreppszoknya. Legalábbis nekem kibogozhatatlan ruhahalmaznak tűnik a rajtuk levő csiricsaré ruhanemű. Az arizonai pusztaságra emlékeztető bánáti táj helyett szemem sarkából őket figyelem. Szinte lélegzétvétel nélkül mondják a magukét, csak pillanatokra némulva el, hogy a kosárból egy-egy falat szalonnát vagy kolbászkarikát bekapjanak.

A következő vonaton már Belgrádból Niš felé haladok. Ülök összekuporodva az egyik ülésen terepszínű egyenruhában. Meggémberedett ujjaimmal cigarettáról cigarettára gyújtok. Fogaim vacognak. A szerelvényben nincsen fűtés. Egyik katonatársam jár az eszemben, aki egy zsilettel kiherélte magát. Érkezése óta tudtuk, hogy közveszélyes. Egy éjjel arra ébredtem, hogy kés van a torkomnál. Mielőtt elvette volna a pengét, megkérdezte: *Hideg?* Arra gondolok, vajon milyen lesz az ejtőernyős brigádban. Odakint sötét van. Havazik és fúj a szél. 1992 decemberét írjuk.

Hárman két jeggyel. Így utaztunk egy alkalommal Becskerektől Belgrádig. Valami zenei fesztiválra igyekeztünk, és jobbnak láttuk időben elkezdeni a takarékoskodást. Az állomások előtt mindig valaki bement a mosdóba, s miután a kalauz kiment a sínbuszból, szólunk az illetőnek, hogy kijöhet. Amikor két állomás közt a kalauz éppen a mi szerelvényünkben maradt, az illető bánhatta, hogy nem vitt magával olvasnivalót.

Az olvasnivalóról jut eszembe egy sínbuszos utam Becskerek és Zenta közt. Mire ugyanis néhány órás vesztegléssel egy szellemtanyát idéző

lepukkant állomáson, ahol már bő tíz évvel ezelőtt sem járt senki, a lerácsozott gázkályha pedig nem működött, megérkeztem a célállomásra, sikerült teljes egészében kiolvasnom Beckett Murphy című regényét. Meg is írtam akkor a Képes Ifjúságban, hogy én vagyok az egyetlen olvasója a könyvnek, akinek megfelelő környezetben sikerült elolvasnia a „pusztulás groteszk képsorát” ábrázoló művet.

Nem kevésbé groteszk a zaječari vasútállomáson végrehajtott rendőri razziáról bennem megmaradt kép sem, amikor a kábítószer után szimatóló kutyával elébünk álló hekus drogfogás reményében kinyitatta velünk a hátizsákunkat, amelyben, őszinte csalódottságára, anyag helyett csak egy darab száraz kenyeret és egy zacskó szennyest talált. *Bež'te!* – kiáltott ránk, s mi máris húztunk fel az időközben a vágányra beállt szerelvényre, ahol már csak a poggyászhálóban maradt hely. Szerencsére, akkor még karcsúak voltunk, s a négynapos gitárfesztiválozás után Požarevacig a poggyásztér is megtette.

Két évtized távlatából hallok újra az idős asszony hangját az újvidéki vonatállomás várótermében. Egy állapotos fiatal nőt okít kissé sem diszkrétén. Körülöttük három-négyéves gyerkőcök szaladgálnak. *Az a baj, hogy állandóan tüzelsz, mint a kemence! Minek engedted, hogy megint megrakjon?! Most miért hallgatsz?! Tudhattad, hogy ismét ez lesz! Ő bement a börtönbe, fáj is a micsodája, hogy miből tartod majd el a gyerekeket! Főleg ezt az úton levőt...*

Az élet tulajdonképpen folyamatos úton levés. És a legjobb egyedül utazni, jut eszembe a Partibrejkers egyik dalszövegének a refrénje, amíg elhelyezkedem az Amszterdam–Rotterdam járaton. Nézek kifelé, s közben a csatornák szelte városban látottakat próbálom megszerezni magamban: fűben társalgó fiatalok a Rembrandt téren, horvát turisták az emlékboltban, sétahajózás az Amstel folyón, öreg raszta a coffee shop előtt, többemeletes CD-bolt, és biciklik, biciklik, biciklik... Sorolnám tovább, de az alkonyatban feltűnik egy szélmalom, mögötte a lemenő nappal. Gondolkodás nélkül analóg fényképezőgépem után kapok, és kattintok. Mint kiderül, az volt az utolsó kocka a filmen. És a kép? Ahogy Szerb Antal írja Cyranóról: „Giccs, de gyönyörű!”

Pat Metheny gitározik, a képek pedig peregnek: Újvidék–Szabadka közti zsúfolt járatok; átbeszélgetett út egy ismeretlen lánnyal; megcsodált falvak és fenyesek a Bécs–Stuttgart útvonalon; egy idegen a belgrádi vasútállomáson, aki beletörődötten kielemezi, hogyan adták be derekukat a konformizmusnak a '68-asok, majd elnyúlik az egyik padon; hosszú utazások Barba, és a koszos kocsit és 250 alagutat egyaránt feledtető tenger látványa a sutomorei kanyarban... És a többi kép. Sűrű norvég erdő, hóval borított hegyi táj és a végeláthatatlan amerikai préri. Helyek, ahová a zene kalauzol. Tájak, amelyeken sohasem jártam, és amelyeken valószínűleg soha nem is fogok. Vidékek, ahová csak képzeletem útján érkehetek meg. Mintha csak haza érkeznék. Az utolsó vonattal.